

OPONENTSKÝ POSUDEK DISERTAČNÍ PRÁCE
*Mgr. David Peroutka: Aristotelská nauka o potencích z hlediska současné teorie
dispozičních predikátů*

Jan Palkoska, Ph.D.

1. Obecná charakteristika

Deklarovaným cílem předložené práce je ontologicky přiměřené systematické traktování problematiky tzv. schopností (termín, který autor zavádí jako dostatečně neutrální vzhledem k různorodosti technické terminologie ve filosofické tradici). K dosažení tohoto cíle volí David Peroutka metodu zevrubného srovnání dvou významných přístupů k uvedené problematice, a sice teorií rozvinutých ve 20. století v rámci tzv. analytické filosofie na jedné straně a Aristotelovy teorie (podané zejména v IX. knize jeho *Metafyziky*) na straně druhé. V *I. části* („Teorie dispozičních a analytické filosofie“) David Peroutka nejprve ukazuje, jak skrze nutnost modálně posílit kondicionály, s jejichž pomocí by bylo možné přiměřeně analyzovat pravdivostní podmínky připisování tzv. dispozičních predikátů věcem, vyvstává potřeba založit logicko-pozitivistickou analýzu (kinetických) schopností ontologickou teorií, aby posléze jednu takovou ontologickou teorii vypracoval a hájil na pozadí kritického rozboru různých pozic v rámci současných diskusí. Uzlovými body na této cestě se pak ukazují být (i) „realistický“ předpoklad existence tzv. kategorické báze pro každou myslitelnou schopnost, (ii) tvrzení reálné totožnosti a pojmové odlišnosti schopností a jejich kategorických bází a (iii) tvrzení, že daná schopnost přísluší (reálně s ní totožné, pojmově však odlišné) kategorické bázi esenciálně. V *II. části* („Aristotelská nauka o kinetických potencích“) autor podává podrobný a poučený výklad Aristotelových postojů k problematice kinetických schopností. Výklad je záměrně strukturován analogicky ke struktuře I. části a ozřejmuje, že Aristotelova pozice je věcně blízká (ne-li zcela totožná) s pozicí Davida Peroutky. Implicitní tezí se zdá být, že Aristotelův pojmový aparát umožňuje zjemnit a korigovat artikulaci Peroutkovy pozice, jak je v soudobé terminologii představena v I. části předložené práce. *III. část* („Rozšiřování pojmu potence“) má spíše povahu dodatku: David Peroutka zde nabízí podrobný výklad dalších typů schopností, s nimiž pracuje aristotelská tradice, které však nejsou natolik významným předmětem současných diskusí jako schopnosti kinetické – jednak tzv. objektivní potence, jednak tzv. potence receptivní.

David Peroutka v předložené práci dostatečně osvědčuje potřebné vědecké kompetence jak historicko-badatelské, tak systematicko-kritické. Autor důkladně zná relevantní primární i sekundární textovou bázi (obdivuhodná je zejména jeho znalost příslušných Aristotelových textů) a pracuje s ní korektním, poučeným a dostatečně kritickým způsobem. Peroutka píše kultivovaným, střízlivým a přesným jazykem, jeho vyjádření jsou vždy jasná a kontrolovaná. Práce vykazuje naprosté minimum překlepů a nepřipadl jsem na žádné formální nedostatky.

2. Kritika a diskuse

(I) Významným nedostatkem předložené práce je podle mého názoru obsahová nesourodost, a to hned ve dvojitěm ohledu. *Za první* považuji s ohledem na deklarované cíle za velmi problematickou celou *III. část*. Ačkoli sama o sobě je tato část práce soudržná a obsahově zajímavá, nevidím zde žádnou přímou vazbu na soudobé traktování problematiky schopností. Sám autor koneckonců připouští, že přinejmenším receptivní potence „v

analytické filosofii [nemají] protějšek“ (str. 15), navíc i v aristotelismu mají objektivní a receptivní potence (jak autor sám ukazuje) odvozený (analogický) charakter (srv. oddíl III.1.1). Podrobný rozbor těchto „ne-kinetických“ schopností by podle mého názoru byl v kontextu rozvrhu a cílů předložené práce opodstatněný pouze tehdy, pokud by David Peroutka přesvědčivě prokázal, že současní autoři by se těmito typy potenci v rámci svých diskusí (kinetických) schopností zabývat *měli*. Peroutka však žádný takový argument (pokud dohlížím) nepodává. Celá III. část tak zůstává pouhým dodatkem, jehož vazba na ústřední téma práce je příliš volná a argumentačně nepodložená. Vzhledem k rozsahu III. části (téměř třetina celkového rozsahu) jde v případě disertační práce o poměrně závažný problém. *Za druhé*: péče a trpělivost, s níž David Peroutka postupně představuje a rozvíjí Aristotelovu nauku o potencích v II. části své práce, kontrastuje s mnohem povšechnějším a obecnějším představením spektra pozic v rámci současných analytických diskusí v I. části. Zvláště výrazně tento kontrast vystupuje s ohledem na ty pozice, které stojí proti teorii, již David Peroutka hájí: těžko se lze zbavit dojmu, že kdyby některým z nich (zejména Quinově nebo Mackieho) bylo věnováno stejně prostoru jako pozici aristotelské, ukázaly by se možná jako komplexnější, soudržnější a obtížněji vyvratitelné, než jak vyznívají v předložené práci. Uznávám, že nutnost jistého zobecnování a „urychlování“ výkladu jednotlivých konkurenčních pozic je dána šířkou zamýšleného záběru Peroutkovy diskuse; otázkou nicméně zůstává, zda by nebylo lépe poskytnout těmto konkurenčním stanoviskům více prostoru na úkor stávající, tematicky nesourodé III. části.

(II) Největším věcným přínosem celé práce je zřejmě Peroutkova obhajoba jím navržené verze pojetí ontologického základu nutnosti implikované v pojmu (kondicionálně strukturovaném) kinetické schopnosti, jak postupně krystalizuje v I. části (a s významnými ozvuky je stvrzena v části II.). K této obhajobě mám následující kritické komentáře, podněty a otázky:

(a) Na podporu své klíčové teze o *oprávněnosti předpokladu existence nějaké kategorické báze pro jednu každou kinetickou schopnost* nabízí David Peroutka (pokud dohlížím) dva solidní, svou podstatou transcendentální argumenty, a to ve třech odstavcích na str. 29. Pokud jde o první z nich (navázaný na diskusi o Mackieho myšlenkovém experimentu se sklenicemi), lze nicméně namítnout, že se v něm zčásti směšuje irelevantní epistemologická rovina s relevantní rovinou sémanticko-ontologickou; a že na této druhé, relevantní rovině argument předpokládá mimořádně silnou, obtížně obhajitelnou verzi principu dostatečného důvodu, podle níž neexistují v rámci kauzálních vztahů žádné „holé fakty“ („brute facts“).¹ Pokud pak jde o druhý, „armstrongovský“ argument, bylo by snad možné hájit „fenomenalistický“ přístup poukazem na to, že hledanou „zárukou“ je prostě indukce založená na pravidelném opakování a že hledat v dané oblasti jakoukoli silnější „záruku“ je z povahy věci nemístné. Na str. 74, odst. 5 – 75, odst. 1 se autor zdá nabízet i silnější variantu téhož argumentu, ve formě *reductio ad absurdum*. Myslím, že tuto verzi je třeba jednoznačně odmítnout jako *petitio*: předpoklad, který zde David Peroutka napadá, je totiž „nepřijatelný“ právě jen tehdy, je-li již přijato za uznané, že schopnosti závisejí na kategorických vlastnostech.

(b) Zejména na str. 31 (ale i jinde) David Peroutka v návaznosti na právě uvedené argumenty projevuje ochotu klást kategoriální bázi pro příslušné schopnosti i

¹ Nejvýmluvnějším svědectvím pro to, že David Peroutka pro tento silný princip dostatečného důvodu chová sympatie, je následující místo: „Kvality, nakolik tvoří základy příslušných potenci, mohou být dejme tomu ‘teoretickými entitami’, aristotelská ontologie je odůvodněně předpokládá či postuluje i pro případy, kdy nejsou empiricky zjistitelné, neboť vztah k možnému aktu a účinku *nemůže být čímsi ontologicky nezaloženým*.“ (str. 75, autorova italika, mé podtržení)

tehdy, chybí-li pro to jakákoli empirická evidence, ba i tehdy, existuje-li (jakkoli slabá) evidence *contra*: „I když nějaké dispozici chybí zakládající substruktura, můžeme (...) ztotožnit dispozici s nesubstrukturální kategorickou „takovostí“ objektu. (...) Tyto kvality jsou samy o sobě kategorickými vlastnostmi, ačkoli možná nedisponujeme příslušnými kategorickými popisy a identifikujeme tyto kvality jen prostřednictvím korespondujících potencií. Tyto kvality jsou tedy *samy o sobě* kategorickými určeními věcí, avšak bývají nám epistemicky přístupné jen tím, že zakládají schopnosti.“ (str. 31) Domnívám se, že takto koncipovaná kategoriální „takovost“ přesně odpovídá oné autorem samým citované (str. 9) molièrovské „síle uspávandi“ a že takový způsob zavádění kategoriální „takovosti“ je přesně tím, co Molière (a celá novověká tradice) pranýřují. Je-li zde přece jen rozdíl, je na Davidu Peroutkovi, aby jej při obhajobě vysvětlil.

(c) Úzce související podnět: není mi jasné, k jakému přesně postoji vůči zásadní novověké kritice ztělesněné mj. i v Molièrově burleskní mezihře se David Peroutka vlastně zamýšlí svým textem zavázat. Považuje tuto kritiku za opodstatněnou s tím, že nabízí alternativní řešení, které nebude trpět napadenou explanační vyprázdněností? Anebo chce spíše ukázat, že taková „explanační vyprázdněnost“ je nevyhnutelnou daní za postulování kategoriální báze, k němuž nás nutí přesvědčivé argumenty, a že tudíž není na místě ji kritizovat (jak se zdají naznačovat např. pasáže na str. 69n.)?

(d) Rozhodující argument Davida Peroutky pro esenciální přináležitost schopností (kategoriálním) vlastnostem (str. 39, odst. 1) považuji za velmi problematický. Tento argument totiž stojí na předpokladu, že „poznáváme [kategoriální] vlastnosti, že tudíž známe, *co* ta a ta vlastnost je. Jinými slovy: poznáváme vlastnosti *co* do jejich esence („costi“).“ (str. 39) Nenahlížím, jak lze tento předpoklad uvést v soulad s autorovým výslovným tvrzením, že kategorické kvality jsou nám v některých případech (totiž právě v těch, které jsou pro Peroutkovu pozici kritické) „epistemicky přístupné jen tím, že zakládají schopnosti“ (str. 31, citováno výše).

(III) Některé další drobnější kritické podněty řadím podle výskytu v textu:

- str. 7, odst. 4: Nedomnívám se, že by některý z raně novověkých autorů vskutku zastával pozici, podle níž „[r]eálně (v samotných rozlehlých věcech) neexistují jiné než „primární“ kvality“. U Locka, stejně jako předtím u Descarta i u dalších autorů, se sekundární kvality *ex parte rei* standardně koncipují víceméně na způsob aristotelských kinetických schopností.

- str. 25, odst. 5 – str. 26, odst. 1: Nezdá se mi, že by připuštění možnosti „mnohočetnosti dispozic“ zavazovalo Mackieho k dualismu. Podle mého názoru je taková možnost bez obtíží slučitelná s pozicí, podle níž různé antecedenty (odkazující k různým kategoriálním bázím) implikují jeden a tentýž „dispoziční kondicionál“, přičemž reálná totožnost báze a minimální dispozice zůstane neporušena.

- str. 37, ř. 7-8 odspoda: „Schopnosti jsou aktuálními vlastnostmi, *neboť* spočívají v aktuálních kategorických bázích.“ – Argument pro aktuálnost schopností byl v předchozím oddílu (I.3.1) veden (pokud dohlížím) nezávisle na předpokladu existence kategorických bází. Je-li tomu tak, pak je citovaná věta silně zavádějící.

- str. 48, odst. 5: „[Trváme] na starém filosofickém přesvědčení, že rozum je přiřazen skutečnosti. Můžeme-li však poznávat skutečnost, poznáváme, *co* ta či ona věc je, jinými slovy nahlížíme esence věcí (nikoli *jen* pojmů).“ – Mám za to, že někteří nominalisté (středověcí i pozdější) by přitakali antecedentu tohoto kondicionálního tvrzení (včetně „starého filosofického přesvědčení“, v němž je

antecedent založen), popřeli by však konsekvent. To by ovšem znamenalo, že autorův postup je zde příliš unáhlený a vyžaduje zásadní zpřesnění.

- oddíl II.4.4: Pokus Davida Peroutky integrovat do dispozičního popisu ve tvaru (TEST → PROJEV) i (aristotelsky koncipované) rozumové schopnosti (viz zejm. str. 101, odst. 1) nelze (pokud dohlížím) z důvodu regresi *in infinitum* aplikovat na případ samotné PROAIRESIS, resp. (přesněji) na akt svobodné vůle, která je „pramenem“ (str. 99) PROAIRESIS. Jak tuto situaci uvést v soulad s tím, že „samotná vůle“ má podle předkládané koncepce platit za „primární rozumovou potenci“ (str. 99)?

- str. 119, odst. 2: Mám podezření, že ve své snaze umenšit podle mnohých propastný rozdíl mezi Aristotelovou a Scotovou koncepcí objektivní potence David Peroutka Scotův přístup nemístně „epistemologizuje“ tím, že *intellectus*, jak figuruje ve Scotových vyjádřeních, chápe na bázi konečné lidské chápavosti. Nejsem odborník na Scota a neznám dostatečně kontext citovaných pasáží (srv. pozn. 512n.), ale domnívám se, že výraz „*intellectus*“ resp. jeho odvozeniny zde dobře mohou odkazovat k nekonečné Boží chápavosti. A za tohoto předpokladu lze myslím Scotovo tvrzení, že mezi *potentia essentiae* a *esse existentiae* je jen *relatio rationis*, číst i tak, že *esse essentiae* je vlastně reálným bytím.

- oddíl III.1.8: Autorem předložená „nearistotelská koncepce posibilití“ je bezesporu zajímavá a podnětná, zároveň ovšem dosti kontroverzní. Rád bych pouze poukázal na některé latentně problematické body v jejích předpokladech: (i) Autorova *reductio* kladení objektivní potence jako „schopnosti vzniknout či vstoupit do existence“ (str. 120, odst. 2) stojí na předpokladu, že takovou potenci je třeba koncipovat jako vlastnost. Nevidím však důvod, proč otázku objektivních potencií takto „roubovat“ na schéma „kategoriální vlastnost – (v ní založená) schopnost“. (ii) Na str. 120, odst. 3 – 121, odst. 1 David Peroutka volně relativizuje atribut aktuality vůči možným světům, což (jak Peroutka jistě ví) obnáší řadu vážných problémů. Namísto přepisu „existuje možný svět, pro který je věta ‘*x je aktuálním jsoucnem (existuje)*’ pravdivá“ (str. 120, posl. ř.), který aktualitu takto relativizuje, je podle mne na místě spíše přepis „aktuální svět není x-svět, a zároveň alespoň jeden možný svět je x-svět“. Pak se pochopitelně vrací otázka, co je „pravditelem“ takového výroku, a spolu s ní koncepce jsoucen v objektivní potenci jako hledaných „pravditelů“. (Jak David Peroutka dobře ví, kruciólní otázkou zde je, zda existenci lze nebo nelze smysluplně koncipovat jako predikát prvního řádu – srv. zejm. str. 121, odst. 4.)

- str. 129, odst. 2 (+ pozn. 564): (i) Autorův argument pro aristotelskou první látku jako *ultimum explanans* stojí na předpokladu nepřípustnosti regresi *in infinitum* ve „stuňovitě explanaci“. Lze snad namítat, že takový regres není v daném případě nijak závadný – např. proto, že takový regres je výrazem odvozeného ontologického statutu materiálního světa. (ii) „Aristotelova odpověď“ na otázku „znalce moderní fyziky“ (pozn. 564, ř. 1-3) je v kontextu zkoumané otázky zjevnou *petitio*.

3. Závěrečné vyjádření

Jak je zřejmé z charakteru uvedených podnětů a otázek, je práce Davida Peroutky po obsahové stránce nesporně na vysoké odborné úrovni a nemohu než ji **doporučit k obhajobě**. V jejím průběhu pak poprosím Davida Peroutku o laskavé vyjádření k podaným kritickým bodům, zejména pak k bodu (I).

V Praze dne 31. srpna 2009

